

R. P. Grišina

Η ΠΡΩΤΗ ΦΑΣΗ ΤΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ
ΤΗΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΗΣ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ
(1920-1923) ΚΑΙ Η ΕΛΛΑΔΑ

Η Βαλκανική Κομμουνιστική Ομοσπονδία (= στη συνέχεια ΒΚΟ) υπήρξε ένας από τους βασικούς πυρήνες του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος που σχετιζόταν με την Κομμουνιστική Διεθνή (ΚΟΜΙΝΤΕΡΝ) και την πολιτική της. Η ΒΚΟ συνέβαλε στη διεύρυνση της σφαίρας οργανωτικής και ιδεολογικής επιρροής της ΚΟΜΙΝΤΕΡΝ.

Η ιδέα μιας βαλκανικής ομοσπονδίας υπήρχε στο χώρο της Βαλκανικής από το 19ο αιώνα. Η κοινή ή κατά περιφέρειες συμβίωση διαφόρων λαών, η αδυναμία του καθενός τους ξεχωριστά έκαναν όλο και πιο δελεαστική την ιδέα της δημιουργίας μιας ομοσπονδίας βαλκανικών κρατών. Μια μορφή της υποστήριζαν οι σοσιαλιστές των Βαλκανίων· μερικοί από αυτούς μάλιστα για ένα χρονικό διάστημα δεν απέρριπταν τη δυνατότητα μιας ομοσπονδίας με τη βοήθεια της κατά τόπους αστικής τάξης, γι' αυτό και παρουσιάζονταν στις αρχές του 20ού αιώνα ως υποστηρικτές της πολιτικής της. Παρ' όλα αυτά υπήρχαν και άλλες απόψεις: στη Β' Βαλκανική Συνδιάσκεψη των Σοσιαλιστών στο Βουκουρέστι, το 1915, ιδρύθηκε η Εργατική Βαλκανική Σοσιαλδημοκρατική Ομοσπονδία και σκοπός της ήταν ο συντονισμός του αγώνα των Σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων εναντίον του «Σοσιαλσοβινισμού», ο αγώνας για την ειρήνη και η συμβολή στην εξέλιξη της ταξικής πάλης. Γραμματέας του Διαβαλκανικού Σοσιαλιστικού Γραφείου, ηγετικού οργάνου της Εργατικής Βαλκανικής Σοσιαλδημοκρατικής Ομοσπονδίας, εξελέγη ο Κ. Rakovskij, που υποδείκνυε την ανάγκη της συνέχισης του εθνικού μίσους μεταξύ Ρουμάνων, Βουλγάρων, Ελλήνων, Σέρβων, Τούρκων και Αλβανών. Είχε επικεντρώσει το ενδιαφέρον του στη δυνατότητα ίδρυσης, με τη βοήθεια της Ομοσπονδίας, ενός ισχυρού κράτους με πληθυσμό άνω των 30 εκατομμυρίων κατοίκων και με διέξοδο σε όλες τις νότιες θάλασσες. Πρόμαχος μιας τέτοιας ομοσπονδίας, ο Rakovskij, όπως και πολλοί άλλοι σοσιαλιστές των Βαλκανίων, θεωρούσε ότι η εργατική τάξη είναι μια τάξη τα συμφέροντα της οποίας συμπίπτουν σε όλες τις Βαλκανικές χώρες.

Ο Κ. Rakovskij ήταν εκείνος που εξ ονόματος της Εργατικής Βαλκανικής Σοσιαλδημοκρατικής Ομοσπονδίας υπέγραψε, ως ένα από τα ιδρυτικά μέλη, το έγγραφο για τη δημιουργία της 3ης Κομμουνιστικής Διεθνούς. Από τη στιγμή εκείνη το σύνθημα μιας βαλκανικής ομοσπονδίας γίνεται σύνθημα

για μια Ομοσπονδία Βαλκανικών Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών, η πορεία προς την οποία περνά μέσα από μια προλεταριακή επανάσταση στα Βαλκάνια· και αυτή με τη σειρά της αντιμετωπίζεται ως ένας από τους κρίκους της παγκόσμιας επανάστασης.

Τον Ιανουάριο του 1920 στη Σόφια έγινε η 3η Βαλκανική Σοσιαλιστική Συνδιάσκεψη, που συγκρότησε την 1η Βαλκανική Κομμουνιστική Συνδιάσκεψη. Αυτή αποτέλεσε τη βάση της Βαλκανικής Κομμουνιστικής Ομοσπονδίας. Ποιοι όμως υπήρξαν οι λόγοι που οδήγησαν στην ίδρυση της ΒΚΟ; Στην πρώτη φάση προβάλλονταν «τα συμφέροντα της παγκόσμιας επανάστασης», όπως τα αντιλαμβάνονταν οι ηγέτες του Κόμματος των Μπολσεβίκων και κατά συνέπεια τα στελέχη της ΚΟΜΙΝΤΕΡΝ. Τα Βαλκάνια ήταν μια περιοχή με άμεση προοπτική να μεταβληθούν, σε σύντομο χρονικό διάστημα, σε έναν από τους πιθανότερους πυρήνες της παγκόσμιας επανάστασης. Οι υπολογισμοί των επαναστατών πολιτικών στηρίζονταν στη βεβαιότητα ότι μετά τη Ρωσία, ειδικά στα Βαλκάνια, το προλεταριακό κίνημα ήταν οργανωμένο καλύτερα· ειδικά εκεί τα ΚΚ διαμορφώνονται με «αληθινά επαναστατικές και κομμουνιστικές απόψεις»¹ και προβάλλουν την υψηλότερη ετοιμότητα να αντισταθούν στον αντισοβιετισμό και την παγκόσμια αντεπανάσταση, «την καθοδηγούμενη από τον ιμπεριαλισμό της Αντάντ». Ως αντικειμενική αιτία της επαναστατικής ετοιμότητας των Βαλκανίων, οι κομμουνιστές θεωρούσαν όχι μόνο την κοινωνική καταπίεση, αλλά και το κραχ, κατά την άποψή τους, της εθνικής πολιτικής των βαλκανικών κρατών, που καλύπτονταν στα χρόνια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου από το προσωπείο των «εθνικών συμφερόντων» και των εθνικών ιδεών. Τώρα, τονίζόταν στην απόφαση της 2ης Βαλκανικής Κομμουνιστικής Συνομοσπονδίας (Σόφια, Μάιος 1921), υπό την κάλυψη της «εθνικής συνένωσης» γίνεται ένας νέος διαχωρισμός των βαλκανικών λαών: στη Γιουγκοσλαβία η γιουγκοσλαβική αστική τάξη κατέχει μέρη του ουγγρικού, βουλγαρικού, αλβανικού, γερμανικού και άλλων λαών· η Ρουμανία έχει Ούγγρους, Βουλγάρους, Γερμανούς και Ρώσους· η Ελλάδα εξάπλωσε την κυριαρχία της σε περιοχές με τουρκικούς, αλβανικούς, βουλγαρικούς, σερβικούς και άλλους πληθυσμούς· υπό την εξουσία της βουλ-

1. Rossijskij centr hranenija i izuženija dokumentov novejšej istorii (= Ρωσικό κέντρο διαφύλαξης και μελέτης της νεώτερης ιστορίας) (στη συνέχεια RCHIDNI), Fond 509, Opis' 1, delo 1, l. 4. (Σημ. Συντ.: «Στις 12 Οκτωβρίου 1991, με ρωσική κυβερνητική απόφαση, τα αρχεία του κομμουνιστικού κόμματος της Σοβιετικής Ενώσεως αποτέλεσαν τη βάση για την ίδρυση δύο νέων αρχαιακών μονάδων: α. Του Ρωσικού κέντρου διαφύλαξης και μελέτης εγγράφων της νεώτερης ιστορίας (RCHIDNI) και β. Του Κέντρου διαφύλαξης εγγράφων της σύγχρονης εποχής (CHSD)». Για περισσότερα βλ. Κ. Κ. Παπουλίδης, «Η σημασία των αρχείων της Ρωσίας για την ελληνική ιστορία», *Βαλκανικά Σύμμεικτα* 5-6 (1993-1994) 194).

γαρικής αστικής τάξης βρίσκονται σημαντικά τμήματα άλλων λαών, όπως Τούρκοι και Έλληνες. Αυτή η νέα εθνική οριοθέτηση διευκολύνει την Αντάντ να εγκαθιδρύσει στην περιοχή την αποικιοκρατική κυριαρχία της. Γι' αυτό, συμπεραίνεται στο έγγραφο, οι λαοί των Βαλκανίων στον αγώνα τους για την εθνική και κοινωνική τους απελευθέρωση μπορούν να προσβλέπουν μόνο στην ενότητα με τη Ρωσική Σοβιετική Ομόσπονδη Σοσιαλιστική Δημοκρατία². Ως στόχος του απελευθερωτικού αγώνα των βαλκανικών λαών προσδιορίστηκε η συνένωσή τους σε μία Βαλκανική Σοσιαλιστική Ομοσπονδιακή Σοβιετική Δημοκρατία. Έτσι, οι ιδέες της παγκόσμιας επανάστασης, της δικτατορίας του προλεταριάτου, της σοβιετικής εξουσίας γίνονται κυρίαρχες στη ΒΚΟ. Ο Ηγ. Kabackiev, ένα από τα δραστηριότερα στελέχη της ΒΚΟ, έγραφε το 1920: «Η εγκαθίδρυση σοσιαλιστικής σοβιετικής δημοκρατίας στη Βουλγαρία και τις άλλες βαλκανικές χώρες, η συνένωση των χωρών αυτών σε μία Βαλκανική Σοσιαλιστική Σοβιετική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία, που θα εντάσσεται στην Παγκόσμια Σοσιαλιστική Σοβιετική Δημοκρατία, με δυο λόγια η ολοκληρωτική νίκη του κομμουνισμού, να ποια είναι η μεγάλη πορεία της απελευθέρωσης του βαλκανικού προλεταριάτου και των βαλκανικών λαών από την οικονομική, πολιτική και εθνική δουλεία»³.

Η ΒΚΟ ιδρύθηκε «για τη γενική καθοδήγηση της βαλκανικής επανάστασης και για τη νίκη της». Επομένως, έπρεπε να δημιουργηθεί κεντρική εξουσία και «ισχυρή συγκεντρωτική και πειθαρχική οργάνωση». Προβλεπόταν ότι, παρότι τα ΚΚ που περιλαμβάνονται στη ΒΚΟ είναι αυτόνομα, η δραστηριότητά τους βρίσκεται σε άμεση σχέση με την ΚΟΜΙΝΤΕΡΝ και υπό τον άμεσο έλεγχό της⁴. Οι πρωτεργάτες της δημιουργίας της ΒΚΟ δεν έκρυβαν ότι στόχος της οργάνωσης ήταν το να παρέχουν «κάθε είδους συνδρομή στη Ρωσική Σοβιετική Σοσιαλιστική Δημοκρατία και στις επερχόμενες σοσιαλιστικές προλεταριακές επαναστάσεις στην Ευρώπη, και, ακόμα, να αντιστέκονται στις αντεπαναστατικές εκείνες δυνάμεις, που από τα Βαλκάνια ή μέσω Βαλκανίων θα τους επιτεθούν»⁵.

Εντούτοις, τα συμφέροντα της προβλεπόμενης από τους μπολσεβίκους παγκόσμιας επανάστασης και η προάσπιση της Σοβιετικής Ρωσίας δεν ήταν οι μόνοι παράγοντες διεθνούς πολιτικής που απαιτούσαν την ίδρυση της ΒΚΟ. Η ΒΚΟ θα έπρεπε να λάβει μια συγκεκριμένη θέση στο πλευρό των αντιπάλων του συστήματος συνθηκών των Βερσαλιών. Σε διάγγελμά της

2. Ό.π., δ. 4, ll. 4-6.

3. *Kommunističeskij Internacional* 1920, τεύχ. 14, σ. 2830.

4. RCHIDNI, Fond 509, Opis' 1, delo 4, l. 7.

5. Ό.π., δ. 1, ll. 5-6.

προς το προλεταριάτο των λαών των Βαλκανίων και του Δουνάβειου, στις 5 Μαρτίου 1920, η ΚΟΜΙΝΤΕΡΝ τόνιζε ότι «η Ρουμανία, η Σερβία και η Ελλάδα εξασφάλισαν μια τεράστια εδαφική αύξηση, που ξεπερνούσε δύο ή τρεις φορές την προπολεμική τους επικράτεια»· ακόμα ότι την ίδια στιγμή «η Βουλγαρία εν μέρει διαμελίστηκε μεταξύ των αρπάγων γειτόνων της» και «η Τουρκία ζει εν αναμονή πλήρους αφανισμού»⁶. Το διάγγελμα κατέληγε στο να υπογραμμίζει τον ιδιαίτερο ρόλο του ΚΚ στη ζωή των κρατών που βρίσκονται σε τόσο πολύπλοκες σχέσεις μεταξύ τους. Δεν είναι τυχαίο ότι πρωτεργάτης της δημιουργίας της ΒΚΟ υπήρξε το ΚΚ ειδικά της Βουλγαρίας, μιας χώρας ηττημένης που περιβαλλόταν από έναν δακτύλιο χωρών-νικητών, και ότι η ίδια η ιδρυτική συνδιάσκεψη της ΒΚΟ έγινε στη Σόφια τον Ιανουάριο του 1920, δηλ. μόλις δύο μήνες μετά την υπογραφή της συνθήκης ειρήνης του Νεϊγύ, με τις τόσο βαριές για τη Βουλγαρία παραγράφους. Η εξαιρετικά δυσχερής διεθνής πολιτική θέση στην οποία βρέθηκε η Βουλγαρία, διαμόρφωσε σε μεγάλο βαθμό τη θέση των Βουλγάρων κομμουνιστών: αποτελούσε έναν πολύπλοκο συνδυασμό μαρξιστικού εθνικισμού του προλεταριάτου όλων των χωρών και ενός ζωντανού εθνικού αισθήματος. Είναι εύκολο να καταλάβει κανείς, ότι κάτω από τις συνθήκες του θριάμβου της νίκης, που επικρατούσε στη Γιουγκοσλαβία, στην Ελλάδα και στη Ρουμανία, στο ΒΚΚ δεν απέμενε τίποτε άλλο από το να επικαλείται τον προλεταριακό διεθνισμό και την ενότητα των Βαλκανικών ΚΚ. Χαρακτηρίζοντας την κατάσταση, ο Β. Κολάρωφ έλεγε στην 3η Συνδιάσκεψη των Βαλκανικών ΚΚ, τον Ιούλιο του 1921, ότι η Φιλιππούπολη βρίσκεται έξι ώρες από τα νότια σύνορα της Βουλγαρίας, το Πλέβεν 40 χιλιόμετρα από τα βόρεια. Η Βουλγαρία είναι αφοπλισμένη. «Να γιατί, συνεχίζει, η ΒΚΟ αποτελεί στρατηγική αναγκαιότητα. Χωρίς αυτήν η πίστη των εργαζομένων μαζών της Βουλγαρίας εξασθενεί, στο γεγονός ότι δεν θα ελαττωθεί η πίεση των γειτονικών αντεπαναστατικών κυβερνήσεων»⁷.

Η ίδια η οικοδόμηση της ΒΚΟ προχωρούσε με μεγάλες δυσχέρειες. Η ιδρυτική της συνδιάσκεψη (Ιανουάριος 1920), όταν κατά τον Β. Κολάρωφ τέθηκαν μόνο οι θεωρητικές βάσεις της ΒΚΟ, έγινε με τη συμβολή δύο ΚΚ, του βουλγαρικού (το ΒΚΚ ιδρύθηκε το Μάιο του 1919) και του γιουγκοσλαβικού (το ΚΚΓ ιδρύθηκε το Δεκέμβριο του 1918). Στη Συνδιάσκεψη αυτή συμμετείχε και ένας εκπρόσωπος του Σοσιαλιστικού Κόμματος της Ελλάδας, και μόλις τον Απρίλιο του 1920 οι Έλληνες σοσιαλιστές έλαβαν την απόφαση να προσχωρήσουν στην ΚΟΜΙΝΤΕΡΝ. Το Κόμμα από τότε είχε περίπου χίλια

6. *Kommunističeskij Internacional* 1920, τεύχ. 9, σ. 1406.

7. RCHIDNI, Fond 509, Opis' 1, delo 6, l. 26.

μέλη⁸. «Οριστικά και αμετάκλητα», όπως αναφέρεται στο έγγραφο, το ΚΚΕ προσχώρησε στη ΒΚΟ τον Ιούλιο του 1921 με ανακοίνωσή του στην 3η Συνδιάσκεψη Βαλκανικών ΚΚ. Το Μάιο του 1921 δημιουργήθηκε το ΚΚ Ρουμανίας. Με άλλα λόγια, η δημιουργία της ΒΚΟ ως μιας κομμουνιστικής οργάνωσης βρέθηκε μπροστά από τη διαδικασία της μεταμόρφωσης των Σοσιαλιστικών Κομμάτων της Ελλάδας και της Ρουμανίας σε Κομμουνιστικά. Αυτός είναι ένας από τους παράγοντες, που καθορίζουν την αδυναμία της ΒΚΟ, πόσο μάλλον που τα περισσότερα από τα Βαλκανικά ΚΚ αμέσως μετά τη δημιουργία τους αναγκάστηκαν να περάσουν στην παρανομία. Για τις αντικειμενικές δυσκολίες ενός άλλου είδους, ο Σ. Μαρκονιέ (ΚΚΓ) το 1921 γράφει: «Ο ενθουσιασμός του λαού από την ένωση ως τη “νίκη” δυσκολεύει τη δράση μας»⁹. Πιθανότατα, παρόμοια κατάσταση υπήρχε και στις υπόλοιπες νικήτριες βαλκανικές χώρες. Πάντως σε εισήγηση του Γ. Δουμά, που παρουσιάστηκε εξ ονόματος της ηγεσίας του Σοσιαλιστικού Κόμματος της Ελλάδας, αναφερόταν ότι εξ αιτίας της γεωγραφικής της θέσης και της εξάρτησής της από το αγγλικό κεφάλαιο, η Ελλάδα δεν μπορεί να μην ακολουθήσει την πολιτική της Αγγλίας, και εκτός τούτου η δημιουργία του ΣΚΕ έγινε σε μια στιγμή που είχαν ευρεία διάδοση οι θεωρίες του Ουίλσον, οι οποίες εμπότισαν με περισσότερη διάθεση παρέμβασης μερικούς από τους ηγέτες του παγκόσμιου Σοσιαλιστικού κινήματος. Έτσι, δεν μπόρεσαν να αποφύγουν την επίδραση ρεφορμιστικών ιδεών και οι Έλληνες σοσιαλιστές, βεβαιώνει ο Γ. Δουμάς· ωστόσο, σύμφωνα με τα λόγια του, υπό την επιρροή της Ρωσικής Επανάστασης και μιας σειράς ακόμα λόγων εσωτερικών ιδιαιτεροτήτων της Ελλάδας, το Κόμμα πήρε τον επαναστατικό του δρόμο και άρχισε να αγωνίζεται για την επανάσταση¹⁰.

Κατά τη διάρκεια των ετών 1920 ως 1923 από τις δυνάμεις της ΒΚΟ έγιναν έξι Συνδιασκέψεις των Βαλκανικών ΚΚ. Η 2η Συνδιάσκεψη (Μάιος 1921) έγινε επίσης στη Σόφια και χωρίς τη συμμετοχή αντιπροσώπων της Γιουγκοσλαβίας και της Ελλάδας. Μόνο στην 3η Συνδιάσκεψη των Βαλκανικών ΚΚ (Μόσχα, Ιούλιος 1921) για πρώτη φορά συγκεντρώθηκαν εκπρόσωποι τεσσάρων βαλκανικών ΚΚ (ο Ρουμάνος αντιπρόσωπος δεν είχε επίσημη εξουσιοδότηση). Στο Καταστατικό που εγκρίθηκε από την Εκτελεστική Επιτροπή της ΒΚΟ (ΕΕ/ΒΚΟ) ορίζεται ως όργανο που καθοδηγεί «τη γενική και ειδική δραστηριότητα» της ΒΚΟ και των ΚΚ που υπάγονται σ' αυτήν¹¹. Οι Κεντρικές Επιτροπές των Κομμάτων αυτών ώφειλαν να απολογούνται για

8. *Ο.π.*, δ. 2, Ι. 38.

9. *Ο.π.*, δ. 6, Ι. 27.

10. *Ο.π.*, δ. 2, ΙΙ. 33, 37.

11. *Ο.π.*, δ. 17, ΙΙ. 7-9.

τη δραστηριότητά τους στην ΕΕ/ΒΚΟ. Η ΕΕ/ΒΚΟ αποτελούνταν από 7 άτομα, χωρίς να καθορίζεται σε ποιο από τα εθνικά ΚΚ θα ανήκουν, αν και στην πορεία της συζήτησης του σχεδίου του Καταστατικού ο Β. Κολάρωφ, που τότε έπαιξε βασικότερο ρόλο στη ΒΚΟ, επέμενε στη δημιουργία μιας ΕΕ/ΒΚΟ με τον εξής καταμερισμό: 3 εκπρόσωποι του ΒΚΚ, από δύο των ΚΚΓ και ΚΚΡ και από ένας του ΚΚΕ και της Ουγγρικής Βαλκανικής Γραμματείας της Ένωσης Κομμουνιστικής Νεολαίας και της Εκτελεστικής Επιτροπής της ΚΟΜΙΝΤΕΡΝ¹².

Αν κρίνουμε από τα υπάρχοντα έγγραφα, ο εκπρόσωπος του ΚΚΕ έλαβε μέρος στην 4η Συνδιάσκεψη Βαλκανικών ΚΚ (Ιούνιος 1922), αλλά έλειπε από την 5η και 6η (αντίστοιχα το Δεκέμβριο του 1922 ως το Δεκέμβριο του 1923, όλες στη Μόσχα)*.

Εξαιρετικά δύσκολη υπόθεση απεδείχθη η δημιουργία της ΕΕ/ΒΚΟ. Περί εκλογών των μελών της ασφαλώς δεν μπορούσε να γίνει ούτε λόγος. Η μέθοδος της εκπροσώπησης επίσης δεν έδειχνε σημεία επιτυχίας. Οι γραμματείς της ΕΕ/ΒΚΟ (το Δεκέμβριο του 1922, σ' αυτή τη θέση, τον Β. Κολάρωφ αντικατέστησε ο Ηγ. Καβακκιέν και το Δεκέμβριο του 1923 γραμματέας της ΕΕ/ΒΚΟ έγινε ο Γ. Δημητρώφ) συνεχώς παραπονούνταν για την έλλειψη δυνατότητας να επιτευχθεί μια συνεδρίαση της ΕΕ/ΒΚΟ με πλήρη σύνθεση. Ειδικές δυσκολίες υπήρχαν σε σχέση με το Ελληνικό, αλλά στη συνέχεια και με το Γιουγκοσλαβικό ΚΚ. Το καλοκαίρι του 1921 στην ΕΕ/ΒΚΟ μπήκε εκ μέρους του ΚΚΕ ο Δημητράτος, αλλά στη συνέχεια στα έγγραφα γίνεται λόγος για «μακροχρόνια» απουσία από την ΕΕ/ΒΚΟ του Έλληνα αντιπροσώπου. Η 4η και στη συνέχεια η 5η Συνδιάσκεψη Βαλκανικών ΚΚ αναγκάστηκε να εγκρίνει ειδική απόφαση, που υποχρέωνε όλα τα ΚΚ που υπάγονταν στη ΒΚΟ να στείλουν στην ΕΕ/ΒΚΟ τους αντιπροσώπους τους χωρίς καθυστέρηση. Αλλά και στις συνεδριάσεις του Ιανουαρίου και του Φεβρουαρίου του 1923 της ΕΕ/ΒΚΟ εκπρόσωποι της Ελλάδας και της Γιουγκοσλαβίας «παρά τις δυναμικές και κατ' επανάληψη απαιτήσεις της ΕΕ/ΒΚΟ δεν παρέστησαν»¹³. Παρ' όλα, αυτά η ΕΕ/ΒΚΟ έλαβε αποφάσεις σχετικές με τη δραστηριότητα του ενός ή του άλλου Βαλκανικού ΚΚ, έστω και με την απουσία των εκπροσώπων του.

Το ζήτημα των εθνοτήτων υπήρξε ένα από τα πλέον χαρακτηριστικά και μόνιμα σημεία που απέσπασαν την προσοχή των στελεχών της ΒΚΟ. Είναι αλήθεια, ότι στην αρχική περίοδο της ΒΚΟ, στο ζήτημα αυτό αποδοιδόταν

12. Ο.π., d. 4, l. 14.

*. Σημ. Συντ.: Από ελληνικές και σλαβικές πηγές προκύπτει ότι το ΚΚΕ εκπροσωπήθηκε στην 6η Συνδιάσκεψη Βαλκανικών ΚΚ από τον Ν. Σαρκολόγο.

13. Ο.π., d. 28, *passim*.

δευτερεύουσα σημασία. Και αυτό δεν ήταν τυχαίο, αφού το 1920, για παράδειγμα, το ζήτημα των εθνοτήτων συχνά χαρακτηριζόταν από την ΚΟΜΙΝΤΕΡΝ ως εμπόδιο για την επανάσταση. Θεωρούνταν ότι «το εθνικιστικό δηλητήριο» καταστρέφει τη συνείδηση των λαϊκών μαζών και τις αποπροσανατολίζει από την ταξική πάλη. Έτσι, σε χαιρετισμό του 3ου Συνεδρίου της ΚΟΜΙΝΤΕΡΝ αναφερόταν σχετικά με τα Βαλκάνια: «Η επανάσταση στα Βαλκάνια παρεμποδίζεται από ειδικά εμπόδια» και στην πρώτη θέση βρίσκονται «οι εθνικιστικές υποκινήσεις για την κατοχή της Μακεδονίας, της Θράκης, της Δοβρουτσάς, του Μπανάτ και άλλων διαφιλονικούμενων περιοχών»¹⁴. Σε αναλογία με αυτή την άποψη, μια από τις επιδιώξεις της ΒΚΟ οριζόταν ως εξής: «να εξουδετερωθούν οι εθνικιστικές υποκινήσεις της βαλκανικής αστικής τάξης».

Σύντομα όμως, μόλις έγινε σαφές ότι το πρώτο κύμα της «παγκόσμιας επανάστασης» άρχισε να υποχωρεί, τα όργανα της κομμουνιστικής Διεθνούς (ΚΟΜΙΝΤΕΡΝ) αλλάζουν θέση στο ζήτημα των εθνοτήτων: τώρα η πολυπλοκότητα και η αντίφαση των σχέσεων των εθνοτήτων προτείνεται να χρησιμοποιείται για την αποσταθεροποίηση της κατάστασης στις διάφορες χώρες. Έτσι, στα κείμενα της ΒΚΟ για τα χρόνια 1922-1923 υπάρχει μια φόρμουλα, σύμφωνα με την οποία ειδικά το ζήτημα των εθνοτήτων πρέπει να θεωρηθεί «αφετηρία της δραστηριότητας των ΚΚ, αφού ειδικά οι εθνικές αντιπαραθέσεις δημιουργούν ευνοϊκό έδαφος για το επαναστατικό κίνημα». Γι' αυτό, δίνεται η συμβουλή «να μην απωθούνται οι εθνικές συγκρούσεις σε δευτερεύουσας σημασίας θέμα, να μην εξομαλύνονται, αλλά, αντιθέτως, να υπογραμμίζονται και να οξύνονται και στη συνέχεια να μεταφέρονται σε ταξικό πεδίο...»¹⁵. Υπήρχε η άποψη ότι «ο υποδαυλισμός των εθνικών ανταγωνισμών θα υποβοηθούσε το κίνημα, το οποίο αναπόφευκτα θα οδηγούσε στην αλλαγή της πολιτικής και της κοινωνικής ζωής στα Βαλκάνια»¹⁶. Γι' αυτό, τα Βαλκανικά ΚΚ έπρεπε να επεξεργαστούν «μια αναγκαία και κοινή για όλους ομόψυχη θέση πάνω στο ζήτημα των εθνοτήτων». Καταρτίστηκαν και συγκεκριμένες μέθοδοι δράσης των ΚΚ με τις εθνικιστικές οργανώσεις. Στα πλαίσια των μεθόδων αυτών λαμβανόταν υπόψη το επίπεδο του κύρους αλλά και της μαζικότητας των οργανώσεων αυτών, της χρήσης από αυτές νόμιμης ή όχι τακτικής αγώνα κ.ά. Ο στόχος ήταν να μπορέσουν τελικά οι κομμουνιστές να επικρατήσουν στην ηγεσία του εθνικού κινήματος για τη μετατροπή του σε ταξικό και την κατάληξή του στην πολυπόθητη «Βαλκανική Σοβιετική

14. Ο.π., δ. 6, λ. 2.

15. Ο.π., δ. 28, *passim*.

16. Ο.π., δ. 26, λ. 4.

Ομοσπονδιακή Σοσιαλιστική Δημοκρατία».

Τον Αύγουστο του 1923 η ΕΕ/ΒΚΟ πρότεινε στην ΚΕ του ΒΚΚ και ΚΕ του ΚΚΓ να παρακολουθήσουν προσεκτικά την εξέλιξη των γεγονότων «λαμβάνοντας υπόψη τη δυνατότητα στο άμεσο μέλλον μιας εξέγερσης στη Μακεδονία και την ανάφλεξη ενός εθνικού επαναστατικού κινήματος στην Κροατία και άλλες περιοχές της Γιουγκοσλαβίας, πράγμα που θα οδηγήσει σε μια οξεία επαναστατική κρίση στη Βουλγαρία και τη Γιουγκοσλαβία». Η ΕΕ/ΒΚΟ θεωρούσε ότι υπάρχει κίνδυνος πολέμου μεταξύ τους. Έστρεφε την προσοχή των ΚΚ και «στα γεγονότα στην Ελλάδα». Ειδικότερα, στο ΚΚΓ εστάλη η συμβουλή να αποκαλύψει την τρομοκρατία που λάμβανε χώρα στη Μακεδονία και να στηρίξει τα εκεί εθνικά-επαναστατικά κινήματα. Πιο συγκεκριμένα, να ιδρύσει σε όλα τα βασικά κέντρα της Μακεδονίας κομματικές οργανώσεις και να ενισχύσει στο έπακρο τη δράση του κόμματος στην επαρχία αυτή¹⁷.

Στο θέμα της επαναστατικής προπαγάνδας στα Βαλκάνια η ΒΚΟ αναφέρθηκε επανειλημμένα. Η 4η Συνδιάσκεψη Βαλκανικών ΚΚ με ειδική απόφαση υποχρέωνε την ΕΕ/ΒΚΟ να ασκεί κομμουνιστική προπαγάνδα στις περιοχές, όπου τα εθνικά ΚΚ «αποφεύγουν να το κάνουν». Τέτοιες περιοχές, αναφερόταν στην απόφαση, πρέπει να προσδιοριστούν από την ΕΕ/ΒΚΟ και την ΚΕ του ΚΚ της αντίστοιχης χώρας ή του αντιπροσώπου του στο ΕΕ/ΒΚΟ.

Στην 5η όμως Συνδιάσκεψη Βαλκανικών ΚΚ ανέκυψε διένεξη, όταν δύο αντιπρόσωποι του ΚΚΓ, που αναφέρονται στο έγγραφο με τα αρχικά Π. και Κ., κατηγορήσαν το ΒΚΚ για ανάμιξη στις εσωτερικές υποθέσεις του Ρουμανικού ΚΚ, το οποίο έλαβε την πρωτοβουλία, με τη συγκατάθεση ωστόσο του ΡΚΚ, να οργανώσει δράση σε μερικές περιοχές της Ρουμανίας. Οι Π. και Κ. θεωρούσαν ότι το ΒΚΚ γενικώς επιβάλλει μέσω της ΒΚΟ τις απόψεις του για όλα τα ζητήματα όλων των άλλων Βαλκανικών ΚΚ. Κατά τη γνώμη τους, χρέος της ΒΚΟ είναι η οργάνωση ενεργειών, που έχουν σημασία για όλες τις Βαλκανικές χώρες, ενώ η κατάσταση του καθενός από τα ΚΚ μεμονωμένα είναι απολύτως εσωτερική του υπόθεση¹⁸.

Οι υπόλοιποι αντιπρόσωποι της Συνδιάσκεψης, περιλαμβανομένων και αυτών του ΚΚΓ, δεν συμφώνησαν μ' αυτή τη θέση, ισχυριζόμενοι ότι το ΒΚΚ είναι το μόνο από τα Βαλκανικά ΚΚ που είναι εδραιωμένο και διαθέτει το μεγαλύτερο αριθμό έμπειρων στελεχών. Οφείλει λοιπόν να εξυπηρετεί με τα στελέχη αυτά διάφορα τμήματα της ΒΚΟ μετά από αίτηση ή με τη σύμφωνη

17. Ο.π., d. 27, l. 6.

18. Ο.π., d. 11, l. 35.

γνώμη τους.

Στην προετοιμασία κομματικών στελεχών για το ΚΚΕ, που όπως έδειχναν τα πράγματα ήταν το ασθενέστερο όλης της ΒΚΟ (τα ποσά που δίνονταν για τη χρηματοδότηση της ΒΚΟ μοιράζονταν ως εξής: Ελλάδα 15%, Γιουγκοσλαβία και Ρουμανία από 25%, Βουλγαρία 35%¹⁹), δινόταν ιδιαίτερη προσοχή. Για το σκοπό αυτό αποφασίστηκε να χρησιμοποιηθούν και οι Σοβιετικοί Έλληνες. Έτσι κάποιος Ε. Γρυπάρης «αντιπρόσωπος του ελληνικού τμήματος της Κομματικής Επιτροπής Οδησού» πρότεινε το Μάιο του 1921 την ίδρυση, στα πλαίσια του Ρωσικού ΚΚ, ελληνικού τμήματος με σκοπό να ασκεί προπαγανδιστική δράση μεταξύ των Ελλήνων του Νότου της Ρωσίας και να προωθεί για χρήση στην Ελλάδα έντυπο υλικό. Πρότεινε επίσης την προετοιμασία «καλών καθοδηγητών μεταξύ των Ελλήνων της Ρωσίας», οι οποίοι θα μπορούσαν στο μέλλον να δράσουν στην Ελλάδα²⁰. Οι ιδέες του Ε. Γρυπάρη βρήκαν ανταπόκριση εκ μέρους του Δημητράτου και του Κολάρωφ.

Στις προθέσεις των κομμουνιστών περιλαμβανόταν, μεταξύ άλλων, και «η ίδρυση ελληνικής κομματικής σχολής» για την προετοιμασία «μιας πρώτης ομάδας κρούσης εργατών για δράση τόσο στη Ρωσία, όσο και στο εξωτερικό». Θα ήταν δίκαιο να αναφέρουμε εδώ, ότι στις «θέσεις για τη δράση του ελληνισμού της Ρωσίας» γινόταν λόγος, ότι «η αποστολή στελεχών εκτός των ορίων της πρώην Ρωσικής Αυτοκρατορίας» είναι δυνατή μόνο ύστερα από αίτηση του Ελληνικού ΚΚ και με τη συγκατάθεση της ΕΕ της ΚΟΜΙΝΤΕΡΝ. Το ίδιο ίσχυε και για την αποστολή στην Ελλάδα ελληνικών εκδόσεων, τυπωμένων στη Ρωσία²¹.

Ο Κολάρωφ, και όταν έγινε Γενικός Γραμματέας της ΕΕ της ΚΟΜΙΝΤΕΡΝ και ζούσε στη Μόσχα, είχε στραμένη την προσοχή του στην Ελλάδα. Στις 22 Δεκεμβρίου 1922 έστειλε στη Βαλκανική Ομοσπονδία επιστολή με την κατηγορία, ότι δεν έδωσε τη δέουσα προσοχή στα τρέχοντα γεγονότα, εννοώντας την Ελλάδα. Εξ ονόματος της ΕΕ της ΚΟΜΙΝΤΕΡΝ ο Κολάρωφ πρότεινε στη ΒΚΟ «να αποκαταστήσει επειγόντως την επαφή της με το Ελληνικό ΚΚ, στέλνοντας στην Ελλάδα εκπροσώπους της...». «Εφιστούμε την προσοχή σας, συνέχιζε ο Κολάρωφ, στο γεγονός ότι οι εξελίξεις στην Ελλάδα μπορούν να αναπτυχθούν σε τέτοιο σημείο, ώστε μπορεί να προκύψει ζήτημα άμεσης βοήθειας στο ελληνικό κίνημα»²².

Η προσοχή των οργάνων της ΚΟΜΙΝΤΕΡΝ στο ΚΚΕ στράφηκε στον ενδεχόμενο ελληνοτουρκικό πόλεμο. Ο Κολάρωφ κατηγορούσε την Ελλάδα

19. Ο.π., δ. 27, λ. 9.

20. Ο.π., δ. 8, λλ. 2-2^α.

21. Ο.π., λ. 36.

22. Ο.π., δ. 13, λ. 174.

ως τη μόνη Ευρωπαϊκή χώρα που πολεμά εκτός Ευρώπης και εκμεταλλεύεται το βρετανικό ιμπεριαλισμό. Συγχρόνως, υποστήριζε το ΚΚΕ, που, κατά τη γνώμη του, στη δύσκολη αυτή κατάσταση έπαιρνε τη «σωστή θέση». Πρόβαλλε ωστόσο την εξής απαίτηση: «Οι Έλληνες κομμουνιστές ώφειλαν να δημιουργήσουν στο στρατό προπαγανδιστικά καθοδηγητικά όργανα, διότι ο στρατός δεν απαλλάσσεται των ηθικών του ευθυνών, αφού προβαίνει σε επίθεση»²³. Τον ανησυχούσε ο πραγματικός, σύμφωνα με την έκφρασή του, κίνδυνος ότι θα μπορούσε η Ελλάδα να κάνει «αντεπαναστατικό πόλεμο» εναντίον της Βουλγαρίας και της Γιουγκοσλαβίας.

Η 3η Συνδιάσκεψη Βαλκανικών ΚΚ, στην οποία συζητήθηκαν όλα αυτά τα ζητήματα, προετοίμασε για το ΚΚΕ ιδιαίτερα αυστηρές συστάσεις. Πρώτον, «να οργανώσει αντιπολεμική και αντιιμπεριαλιστική προπαγάνδα στο στρατό», ο οποίος έχει εμπλακεί σε έναν «κατ' εξοχήν κατακτητικό και ληστρικό πόλεμο», που εξαπολύθηκε από την ελληνική αστική τάξη και τη μοναρχία «με την πρόφαση της εθνικής ενοποίησης». Δεύτερον, να προετοιμάσει τις επαναστατικές δυνάμεις της χώρας «που θα κατέπνιγε οποιοδήποτε επαναστατικό κίνημα στις γειτονικές χώρες». Τρίτον, το ίδιο το ΚΚΕ επειγόντως να απαλλαγεί από όλα τα στοιχεία εκείνα που δεν θα επιθυμούσαν να υποταγούν στην κομματική πειθαρχία. Έγιναν και άλλες παραινήσεις για διάφορα επιμέρους θέματα²⁴.

Αναμφίβολα, η κατεύθυνση της δράσης της ΒΚΟ ήταν σε άμεση εξάρτηση από τις προτεραιότητες της σοβιετικής εξωτερικής πολιτικής. Ειδικότερα, με την εγκαθίδρυση φιλικών σχέσεων ανάμεσα στη Σοβιετική Ρωσία και την Τουρκία, με την τακτική της σοβιετικής διπλωματίας στο Συνέδριο της Λωζάνης, σχετίζονταν και οι παραινήσεις προς τα Βαλκανικά ΚΚ, μέσω των οργάνων της ΚΟΜΙΝΤΕΡΝ, να παρέχουν κάθε δυνατή υποστήριξη «στο τουρκικό απελευθερωτικό κίνημα κατά του ιμπεριαλισμού της Αντάντ». Το καταστροφικό για την Ελλάδα αποτέλεσμα του πολέμου της με την Τουρκία ερμηνεύτηκε στα πρακτικά της ΒΚΟ ως εξής: μαζί με την Ελλάδα ήττα υπέστη και η Αγγλία και γι' αυτό στη συνέχεια η Αντάντ θα προσπαθήσει να συσπειρώσει όλα τα Βαλκανικά κράτη «σε μία βαλκανική στρατιωτική και δυναστική ένωση» και πιθανόν να επιχειρήσει πόλεμο κατά της Τουρκίας, ο λαός της οποίας «αγωνίζεται εναντίον του ευρωπαϊκού ιμπεριαλισμού για την εθνική ανεξαρτησία», και πόλεμο εναντίον της Ρωσίας. Αυτή η αποστολή περιλάμβανε την υποχρέωση για τα Βαλκανικά ΚΚ να κινητοποιήσουν τις λαϊκές μάζες με σκοπό να παραλύσουν τις προσπάθειες της Αντάντ και να

23. Ο.π., δ. 6, Ι. 22.

24. Ο.π., ΙΙ. 60-61.

ρίξουν τους λαούς των Βαλκανίων σε πόλεμο κατά της Τουρκίας. Η «ισχυρή και ανεξάρτητη Τουρκία» ανακηρυσσόταν σε φυσικό σύμμαχο των λαών των Βαλκανίων «στον κοινό αγώνα τους εναντίον του ευρωπαϊκού ιμπεριαλισμού»²⁵.

Εν τούτοις, στο γενικότερο αυτό ζήτημα προέκυπτε και μια ειδική βαλκανική ιδιαιτερότητα: τα Βαλκανικά ΚΚ, αναφέρεται στην εισήγηση του Ηγ. Kabackiev στην 5η Συνδιάσκεψη Βαλκανικών ΚΚ, στηρίζουν το τουρκικό εθνικό κίνημα, καθόσον αυτό έχει επαναστατικό χαρακτήρα, αλλά μόνο μέχρι ενός συγκεκριμένου σημείου, δηλ. όσο η Τουρκία αρκείται στην κυριαρχία των Στενών και της Κωνσταντινούπολης και δεν προχωρεί στο να «επιθυμεί να αποκτήσει τη Θράκη». Την κατάσταση του Θρακικού Ζητήματος ο Kabackiev την καταλάβαινε ως εξής: η Ελλάδα κατέχει τη Δ. Θράκη και θέλει να την κρατήσει με την ισχύ των όπλων της· η Βουλγαρία απαιτεί αυτονομία της Θράκης, αλλ' αυτό είναι μόνο «μάσκα», αφού στην ουσία η βουλγαρική αστική τάξη προσπαθεί να προσαρτήσει τη Θράκη· γι' αυτό τα Βαλκανικά ΚΚ και ειδικότερα το Βουλγαρικό και το Ελληνικό, αποκαλύπτοντας τις κατακτητικές τάσεις της Ελλάδας και της Βουλγαρίας, στηρίζουν τον αγώνα των λαών της Θράκης για εθνική απελευθέρωση και αυτονομία. Πλήρη, ωστόσο, εθνική ανεξαρτησία θα αποκτήσουν μόνο με τον επαναστατικό αγώνα των εργατών και των αγροτών και μόνο με την ίδρυση μιας Βαλκανικής Σοσιαλιστικής Σοβιετικής Δημοκρατίας²⁶.

Αυτό ήταν το βασικό περιεχόμενο της δραστηριότητας της ΒΚΟ, που με τον ένα ή άλλο τρόπο αφορούσε την Ελλάδα στα χρόνια 1920-23 που αποτελούσαν την πρώτη φάση της ύπαρξης του οργάνου αυτού της ΚΟΜΙΝΤΕΡΝ. Στην 6η Συνδιάσκεψη των Βαλκανικών ΚΚ, η οποία, κατά κάποιο τρόπο, ολοκλήρωνε τη φάση αυτή, ο Γ. Ζηνόβιεφ έλεγε: «Οφείλουμε πραγματικά να ιδρύσουμε τη Βαλκανική Ομοσπονδία. Μέχρι τώρα δεν τη διαθέταμε. Ήταν ένα όραμα, μια αυταπάτη. Δεν επιτρέπεται στο μέλλον να τα αναθέτουμε όλα σε ένα κόμμα, γιατί και τα τέσσερα βαλκανικά κόμματά μας τη συγκεκριμένη στιγμή βρίσκονται σε πολύ δύσκολη κατάσταση. Πρέπει να οικοδομήσουμε τη Βαλκανική ομοσπονδία, σε προσωπική βάση, δηλ. να εκλέξουμε μια ομάδα συντρόφων, πιθανώς από τη Ρουμανία, την Ελλάδα ή τη Γιουγκοσλαβία, οι οποίοι θα αφιερωθούν ολοκληρωτικά στην Ομοσπονδία»²⁷.

(Μετάφραση από τη ρωσική γλώσσα: Δημήτρης Γιαλαμάς)

25. *Ο.π.*, d. 11, ll. 13-14.

26. *Ο.π.*, ll. 14-15.

27. *Ο.π.*, d. 22, l. 25.